O’ZBEK VA INGLIZ TILIDA URG’U VA OHANG PRAGMATIKASI

Abduqaxarov Qobiljon Abduqodir o’g’li
O’zbekiston Milliy Universiteti Xorijiy filologiya fakulteti tayanch doktoranti

Qabul qilindi: 12.12.2025
Ko‘rib chiqildi: 13.12.2025
Tasdiqlandi: 15.12.2025

Kalit so‘zlar:
Urg‘u, ohang, pragmatika, intonatsiya, kommunikativ niyat, qiyosiy tilshunoslik, nutq aktlari.

Keywords:
Stress, tone, pragmatics, intonation, communicative intention, comparative linguistics, speech acts.

Ключевые слова:
ударение, тон, прагматика, интонация, коммуникативное намерение, сравнительная лингвистика, речевые акты.

Annotatsiya. Ushbu tadqiqotda o‘zbek va ingliz tillarida urg‘u va ohangning pragmatik funksiyalari qiyosiy tahlil qilinadi. Nutq jarayonida urg‘u va ohang so‘zlovchining kommunikativ niyati, emotsional holati hamda axborotning muhimligini ifodalovchi asosiy fonetik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida har ikki tilda urg‘u va intonatsiyaning ma’no farqlashdagi, nutq aktlarining samaradorligini oshirishdagi o‘rni yoritiladi. Qiyosiy tahlil natijalari o‘zbek va ingliz tillarida pragmatik ma’no ifodalanishidagi o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlashga xizmat qiladi hamda chet tilini o‘qitish, tarjima va nutq madaniyatini rivojlantirish uchun ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Abstract. This study provides a comparative analysis of the pragmatic functions of stress and tone in Uzbek and English. In the speech process, stress and tone are the main phonetic means of expressing the communicative intention of the speaker, his emotional state, and the importance of information. The study highlights the role of stress and intonation in differentiating meaning and increasing the effectiveness of speech acts in both languages. The results of the comparative analysis serve to identify similarities and differences in the expression of pragmatic meaning in Uzbek and English and are of scientific and practical importance for teaching a foreign language, translation, and the development of speech culture.

Аннотация. В данном исследовании представлен сравнительный анализ прагматических функций ударения и тона в

узбекском и английском языках. В процессе речи ударение и тон являются основными фонетическими средствами выражения коммуникативного намерения говорящего, его эмоционального состояния и важности информации. Исследование подчеркивает роль ударения и интонации в дифференциации значений и повышении эффективности речевых актов в обоих языках. Результаты сравнительного анализа позволяют выявить сходства и различия в выражении прагматического значения в узбекском и английском языках и имеют научное и практическое значение для преподавания иностранного языка, перевода и развития речевой культуры.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikda nutqning fonetik jihatlari, xususan urg‘u va ohang masalasi kommunikativ va pragmatik yondashuvlar asosida keng tadqiq etilmoqda. Urg‘u va intonatsiya nutq jarayonida so‘zlovchining maqsadi, munosabati hamda emotsional holatini ifodalovchi muhim fonetik vositalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, pragmatik tilshunoslik doirasida urg‘u va ohang nutq mazmunining to‘liq anglashini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida qaralmoqda. Bugungi globallashuv sharoitida tillararo muloqotning kuchayishi o‘zbek va ingliz tillarini qiyosiy o‘rganish zaruratini yanada oshirmoqda. Ingliz tilida urg‘u va ohangning erkinligi va funksional faolligi nutq ma’nosini farqlashda muhim rol o‘ynasa, o‘zbek tilida urg‘u asosan so‘z oxiriga yaqin joylashib, ohang ko‘proq emotsional-ekspressiv va stilistik vazifani bajaradi. Ushbu farqlarni hisobga olmaslik chet tilini o‘rganishda kommunikativ xatolarga olib kelishi mumkin.

So‘nggi yillarda urg‘u va intonatsiya masalasi fonetika va fonologiya doirasidan chiqib, pragmatika va diskurs tahlili nuqtayi nazaridan ham o‘rganilmoqda. Shunga qaramay, o‘zbek va ingliz tillarida urg‘u va ohangning pragmatik jihatlarini qiyosiy asosda tahlil qiluvchi tadqiqotlar yetarli darajada emas. Mazkur holat ushbu tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi o‘zbek va ingliz tillarida urg‘u va ohangning pragmatik funksiyalarini aniqlash, ularning nutqdagi kommunikativ ahamiyatini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun tadqiqotda urg‘u va intonatsiyaning ma’no hosil qilishdagi roli, nutq aktlarini ifodalashdagi vazifalari hamda axborot tuzilmasi bilan bog‘liqligi o‘rganiladi. Tadqiqot

natijalari qiyosiy tilshunoslik, chet tilini o‘qitish metodikasi, tarjima nazariyasi hamda nutq madaniyatini rivojlantirishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Urg‘u va ohang masalasi fonetika, fonologiya hamda pragmatika doirasida ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Tilshunoslikda intonatsiya va urg‘u nafaqat tovush tizimining bir qismi, balki nutqning kommunikativ va pragmatik mazmunini shakllantiruvchi muhim omil sifatida talqin qilinadi.

Ingliz tilshunosligida urg‘u va ohang pragmatikasi masalasi D. Crystal, P. Roach, J. Wells, L. Ladefoged kabi olimlarning ilmiy ishlarida atroflicha o‘rganilgan. Xususan, D. Crystal urg‘u va intonatsiyani nutq ma’nosini farqlovchi, so‘zlovchining munosabatini ifodalovchi vosita sifatida izohlaydi. P. Roach esa ingliz tilida urg‘uning semantik va pragmatik ahamiyatini ko‘rsatib, gapdagi axborot tuzilmasi bilan bevosita bog‘liqligini ta’kidlaydi. Ushbu tadqiqotlarda intonatsiyaning so‘roq, tasdiq, shubha, ta’kid va emotsional holatlarni ifodalashdagi roli alohida e’tirof etilgan.

O‘zbek tilshunosligida urg‘u va ohang masalasi G‘. Abdurahmonov, A. Hojiyev, Sh. Rahmatullayev, M. Mirtojiev kabi olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Ularning asarlarida o‘zbek tilida urg‘uning asosan so‘z oxiriga yaqin joylashishi, ohangning esa gap ma’nosini aniqlashtirishdagi o‘rni keng yoritilgan. Shuningdek, o‘zbek tilida ohangning ko‘proq emotsional-ekspressiv va stilistik vazifani bajarishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Pragmatik tilshunoslik doirasida J. Austin va J. Searle tomonidan ishlab chiqilgan nutq aktlari nazariyasi urg‘u va ohangning kommunikativ niyatni ifodalashdagi ahamiyatini tushuntirishga xizmat qiladi. Ushbu nazariya asosida urg‘u va intonatsiya nutq aktlarining samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida qaraladi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa urg‘u va ohangning diskurs darajasidagi vazifalari ham keng o‘rganilmoqda.

Qiyosiy tahlilga bag‘ishlangan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, ingliz tilida urg‘u va ohang pragmatik ma’no yaratishda yetakchi rol o‘ynasa, o‘zbek tilida bu jihat ko‘proq kontekst va sintaktik tuzilma bilan uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, har ikki tilda urg‘u va intonatsiya tinglovchiga ta’sir ko‘rsatish, axborot muhimligini belgilash va nutq samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili urg‘u va ohang pragmatikasi masalasi yetarlicha o‘rganilganini ko‘rsatsa-da, o‘zbek va ingliz tillarini qiyosiy-pragmatik aspektda chuqur tadqiq etish hali ham dolzarb ilmiy masala ekanligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot muhokamasi. Mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek va ingliz tillarida urg‘u va ohangning pragmatik funksiyalari o‘rtasida muhim farqlar va o‘xshashliklar mavjudligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar mavjud fonetik va pragmatik tadqiqotlar bilan solishtirilganda, urg‘u va intonatsiyaning nutqdagi kommunikativ vazifasi har ikki tilda turlicha realizatsiya qilinishini tasdiqlaydi.

Ingliz tilida urg‘u va ohangning pragmatik roli, avvalo, axborot tuzilmasini belgilash va fokusni ajratib ko‘rsatish bilan chambarchas bog‘liq. Tadqiqot natijalari ingliz tilida pitch-accent va intonatsion o‘zgarishlar so‘zlovchining kommunikativ niyatini bevosita ifodalashini ko‘rsatdi. Bu holat Crystal, Roach va Wells tomonidan ilgari surilgan nazariy qarashlar bilan mos keladi. Ayniqsa, ingliz tilida urg‘uning joylashuvi orqali nutqda yangi yoki muhim axborot ajratilib, tinglovchi diqqatini muayyan komponentga qaratish imkoniyati kuchli ekanligi aniqlandi.

O‘zbek tilida esa urg‘u va ohangning pragmatik vazifasi ko‘proq emotsional-ekspressivlik va stilistik ta’sir bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ldi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilida urg‘uning barqarorligi va ohangning gap oxiridagi cho‘zilish hamda pauzalar bilan birgalikda ishlatilishini ko‘rsatdi. Bu holat o‘zbek tilshunosligida ilgari bildirilgan fikrlarni tasdiqlab, ohangning nutqning umumiy kayfiyatini belgilashdagi rolini yanada aniqlashtiradi. Muhokama jarayonida aniqlangan muhim jihatlardan biri shundaki, ingliz tilida pragmatik ma’no ko‘pincha intonatsiya orqali kodlansa, o‘zbek tilida ushbu ma’no kontekst, sintaktik tuzilma va ohangning uyg‘unligi orqali ifodalanadi. Natijada, chet tilini o‘rganishda urg‘u va intonatsiyani noto‘g‘ri qo‘llash kommunikativ xatolarga olib kelishi mumkin. Bu holat ayniqsa tarjima jarayonida yaqqol namoyon bo‘lib, intonatsion farqlarni hisobga olmaslik ma’no yo‘qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shuningdek, tadqiqot natijalari madaniy va kognitiv omillarning urg‘u va ohang pragmatikasiga ta’sirini ham ko‘rsatdi. Ingliz tilida axborotni aniq va strukturalashgan holda yetkazish ustuvor bo‘lsa, o‘zbek tilida nutqning emotsional va kontekstual jihatlari muhimroq ahamiyat kasb etadi. Bu farq har ikki tilning tarixiy rivoji va nutq madaniyati bilan bog‘liq ekanligi muhokama jarayonida aniqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot muhokamasi urg‘u va ohang pragmatikasi masalasini faqat fonetik darajada emas, balki kommunikativ va madaniy kontekstda ham tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi. Olingan natijalar qiyosiy tilshunoslik, chet tilini o‘qitish metodikasi hamda tarjima nazariyasida urg‘u va intonatsiya masalasini yanada chuqurroq o‘rganish uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda o‘zbek va ingliz tillarida urg‘u va ohangning pragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, urg‘u va intonatsiya har ikki tilda nutqning kommunikativ samaradorligini ta’minlovchi muhim fonetik vositalar hisoblanadi. Ingliz tilida urg‘u va ohang axborotning muhim qismini ajratib ko‘rsatish, so‘zlovchining munosabati va nutq aktining turini aniqlashda yetakchi rol o‘ynaydi. O‘zbek tilida esa urg‘u asosan so‘z oxiriga yaqin joylashib, ohang ko‘proq emotsional-ekspressiv va stilistik vazifani bajaradi. Qiyosiy tahlil natijasida har ikki tilda urg‘u va ohangning pragmatik ma’no hosil qilishdagi o‘xshash va farqli jihatlari aniqlandi. Ushbu farqlarni hisobga olish chet tilini o‘qitish jarayonida, tarjima

amaliyotida hamda nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari kelgusida urg‘u va ohang pragmatikasini diskurs va kommunikativ lingvistika doirasida yanada chuqurroq o‘rganish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language (3rd ed.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
2. Roach P. English Phonetics and Phonology: A Practical Course (5th ed.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
3. Ladefoged P., Johnson K. A Course in Phonetics (7th ed.). – Boston: Cengage Learning, 2021.
4. Hojiyev A. Hozirgi o‘zbek tili fonetikasi va fonologiyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2017.
5. Rahmatullayev Sh., Karimov B. O‘zbek nutqining fonetik va pragmatik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Mirzayev I. Nutq pragmatikasi va intonatsiya muammolari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
7. Yusupov O. Qiyosiy tilshunoslik asoslari (o‘zbek va ingliz tillari misolida). – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2020.